

STÁLA VOJENSKÁ POSÁDKA AKO DÔLEŽITÝ ČINITEL MESTSKÉHO PROSTREDIA V OBDOBÍ PRVEJ ČESKOSLOVENSKEJ REPUBLIKY NA PRÍKLADE MESTA NITRA

MARTIN Z E T O C H A

ZETOCHA, M.: Permanent Military Garrison as an Important Factor of Town Environment in Time of the First Czechoslovak Republic by Way of Example of Nitra Town. *Vojenská história*, 8, 1, 2004, pp 45 – 57, Bratislava.

The author of published study tried to depict the influence of the Czechoslovakian military garrison on the development and character of Nitra town in the inter-war period of time. Elaborating this topic the author based on archive sources as well as that time and current special literature. He outlines the brief overview of fundamental military – historical milestones of Nitra since 13th century. He pays attention to main military aspects, which influenced the life of the town from the permanent army formation in 18th century. In the main part of his contribution the author describes the way of operation of the Czechoslovakian army and its power mission in Nitra in the time immediately after the constitution of Czechoslovakia in 1918. He compares its number status with the number status of civilians. He also illustrates the national composition of corpses of officers and non-commissioned officers of 7th infantry regiment and 110th heavy artillery regiment in the thirties, and the national composition of the military garrison in Nitra in 1930.

Military History. Slovakia. Inter-war period. Military garrison in Nitra.

Prítomnosť vojska v meste, alebo v jeho bezprostrednom okolí, pociťovali obyvatelia Nitry tak v stredoveku, ako aj novoveku, zväčša negatívne. Stála armáda neexistovala, a preto, ak sa v meste vyskytovala, znamenalo to, že krajina sa nachádza vo vojnovom stave a mesto je bezprostredne ohrozené. Okrem priamych vojenských stretnutí, a z toho plynúcich ničivých následkov, prítomnosť armády predstavovala pre obyvateľstvo povinnosť vyživovať ju z vlastných zdrojov. Armáda, ako teleso pohybujúce sa po rozsiahlom teritóriu, na ktorom zanechávala smrť, hlad a chudobu, bola zároveň šíriteľom rôznych epidémií (zväčša moru), ktoré sa prenášali i do ostatných oblastí bezprostredne nezasiahnutých bojom.

Počas dlhého obdobia od polovice 13. storočia až do začiatku 18. storočia bolo mesto niekoľkokrát vojensky obliehané a často i úplne vyplienené. V roku 1241 Nitriansky hrad poskytol útočisko kráľovi Belovi IV., unikajúcemu pred Tatármi, ktorí sa pokúsili neúspešne dobyť hrad o rok neskôr. Odmenou za úspešnú obranu Nitry bolo udelenie mestských privilégií v roku 1248. Menej šťastia malo mesto pri dvoch útokoch Přemysla Otakara II., ktorý ho v rokoch 1271 a 1273 vyplienil; pri druhom útoku zničil biskupský archív a biskupskú katedrálu. Ani 15. storočie nebolo pre obyvateľov pokojné. V roku 1431 mesto dobyli husiti, v roku 1440 sa ho zmocnili vojská Jána Jiskru a v októbri 1471 vojská poľského princa Kazimíra Jagelovského.¹ Koncom 16. storočia, v roku 1599, mesto obliehali turecké a krymskotatarské oddiely, ktoré vyplienili široké okolie.² V roku 1606 obsadili Nitru Bočkajovi vojaci, roku 1620 zasa vojská Gabriela Bethlena. V priebehu rokov 1663 – 1664 bolo mesto zničené a vypálené tureckými vojakmi.³

¹Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. kol. aut. II, s. 296.

²HORVÁT, P. – KOPČAN, V. : Turci na Slovensku. Bratislava : SPN, 1971, s. 142-143.

³Tamže, s. 154.

V rokoch 1703 – 1708 znášali obyvatelia Nitry opätovne vojenské útrapy spôsobené armádou Františka II. Rákociho (Rákóczi).⁴

NA CESTE K STÁLEJ VOJENSKEJ POSÁDKE

Po skončení protihabsburských povstaní v 18. storočí sa Nitre a jej okoliu vojenské stretnutia až do 20. storočia bezprostredne vyhýbali. Vojenské zaťaženia dopadali na obyvateľstvo nepriamo vo forme daní, potrebných na vydržiavanie stálej armády, ktorá sa v habsburskej monarchii začala budovať po skončení tridsaťročnej vojny.

Napriek vzniku stálej armády už v 17. storočí, jej umiestnenie nebolo v krajine rozložené rovnomerne, ale bolo sústredené v pevnostných systémoch zabezpečujúcich strategické body. Tieto boli v priebehu ďalšieho vývoja posilňované alebo oslabované podľa aktuálnej zahraničnopolitickej situácie v Európe, ako aj postavenia monarchie. Z tohto pohľadu neznamenala Nitra strategický bod, a preto sa tu nebudovala stála vojenská posádka.

Dôležitú zmenu v systéme rakúsko-uhorskej armády priniesli zákonné články č. 60, 61 a 62 z roku 1868 o brannej moci. Tie zaviedli v rakúsko-uhorskej monarchii všeobecnú brannú povinnosť a určili základné črty pri budovaní honvédstva a domobrany. V monarchii sa tak začal budovať trojstupňový armádny systém. Okrem spoločnej cisárskej a kráľovskej armády, vznikali v Uhorsku a Rakúsku tzv. národné armády (honvédstvo v Uhorsku a Landwehr v Rakúsku), a tretí stupeň ozbrojených zložiek tvorili jednotky domobrany.⁵

Branné zákony z roku 1868 boli v roku 1889 nahradené zákonným článkom VI, ktorý reflektoval nové požiadavky pri budovaní armády. V druhej polovici 19. storočia došlo k väčšiemu rozptylu vojenských jednotiek po krajine. V samotnej Nitre neboli umiestnené žiadne jednotky spoločnej armády, ale od začiatku 70. rokov sa mesto stalo sídlom 60. honvédskeho práporu. Nitrianska posádka patrila pod IV. honvédsku doplňovaciu oblasť s veliteľstvom v Bratislave.⁶ Táto skutočnosť nútila mestské zastupiteľstvo riešiť aj ubytovacie priestory pre stálu posádku. V chrenovskom chotári vybudovala budapeštianska firma Gregersehn v rokoch 1883 – 1884 vojenské barakové kasárne s nákladom 257 000 zl. Samotné mesto prispelo na stavbu sumou 10 000 zl. Zároveň bol miestny architekt Ján Lyko poverený vypracovaním architektonickej štúdie pre výstavbu stálych kasární. Tie sa podarilo dokončiť v roku 1890⁷; boli postavené v starom štýle ako uzatvorená pevnosť so štvorcovým pôdorysom, stojaca v tej dobe na okraji mesta.

Na základe branných zákonov bolo v Uhorsku do roku 1898 vybudovaných 32 peších plukov uhorského kráľovského honvédstva. V tomto roku sa uskutočnili organizačné zmeny v uhorskej honvédskej pechote. Podľa nich sa v Nitre utvorila 74. vlastibranecká (honvédska) pešia brigáda spadajúca pod IV. bratislavskú oblasť. Nitriansku brigádu tvorili 14. pluk v Nitre, ktorého jeden prápor bol dislokovaný aj v Leviciach a 16. pluk v Banskej Bystrici s práporom v Balašských Dármotách, Jelšave a v B. Bystrici. Pred prvou svetovou vojnou bola Nitra aj sídlom veliteľstva honvédskeho doplňovacieho obvodu. I keď pechota bola najdôležitejšia a najpočetnejšia súčasť rakúsko-uhorskej armády, nemej dôležité miesto patrilo jazdectvu a delostrelectvu. Branné zákony č. 30 a 31, prijaté pred blížiacim sa svetovým konfliktom v roku 1912, priniesli celkové zvýšenie stavu vojakov, najmä nováčikov a znamenali novú reorganizáciu armády. Tieto zmeny mali vplyv aj na nitrianske posádky. Nitra zostala naďalej

⁴Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. kol. aut. II, s. 296.

⁵DANGL, V. – SEGEŠ, V. : Vojenské dejiny Slovenska III. (1711 – 1914), Bratislava : MO SR, 1996, s. 161-162.

⁶Tamže, s. 167-168.

⁷ZEMENE, M.: Nitra v období kapitalizmu. In: Nitra. Bratislava 1977, s. 82-83.

sídlom 14. pešieho pluku s dvomi prápormi, jedným v Nitre a jedným v Leviciach, k tejto posádke pribudol aj 4. vlastibranecký poľný delostrelecký pluk.⁸

V priebehu 35 rokov sa Nitra stala mestom s veľkou vojenskou posádkou, ktorá sa rozrástla z jedného pešieho práporu na začiatku sedemdesiatych rokov 19. storočia na dva pešie pluky do vzniku prvej svetovej vojny. Prítomnosť armády, ktorá mala v meste stále sídlo, už nevnímali obyvatelia negatívne. Na snahe mesta stavať kasárne na vlastné náklady vidno, že mešťania prítomnosť stálej vojenskej posádky považovali za lukratívnu ekonomickú záležitosť. Priaznivý vplyv na ekonomiku mesta sa prejavil vo viacerých ukazovateľoch, ako bol rozvoj obchodu, urbanizačná aktivita, prosperujúce pohostinské služby a ubytovacie zariadenia.⁹

PÔSOBENIE ČESKOSLOVENSKEJ ARMÁDY

Vývoj udalostí v priebehu prvej svetovej vojny vyústil do rozpadu Rakúsko-Uhorska a vzniku viacerých nástupníckych štátov. Na troskách bývalej monarchie, za medzinárodnej podpory dohodových mocností, vznikla 28. októbra 1918 Československá republika, ku ktorej sa 30. októbra 1918 v martinskej Deklarácii slovenského národa prihlásili okrem českých, aj slovenskí politickí predstavitelia.

Napriek vlne antimilitarizmu, ktorá zavládla po skončení vojny a našla politickú podporu v sociálnodemokratickej strane, sa politickí predstavitelia štátu zhodli na potrebe budovania samostatnej čs. armády, ktorá by bola zostavená nielen z legionárskych oddielov vzniknutých v priebehu vojny, ale i z domácich jednotiek.¹⁰ Ako sa neskôr ukázalo, toto rozhodnutie bolo správne, pretože čs. armáda musela v priebehu roku 1919 zviať vojenský zápas o začlenenie Slovenska do ČSR.

Počiatočný prienik českých vojakov na Slovensko koncom roku 1918 nenarážal v dôsledku rozhodnutia Károlyiho vlády na žiadny odpor maďarskej armády. V mnohých mestách, podobne ako v Nitre, vyplnili dočasné mocenské vákuum mestské stráže, ktoré mali podobu domobrany. Ich úlohou bolo chrániť majetok občanov pred rabovaním. Nitrianske mestské stráže tvorilo spolu 800 mužov, ktorí podliehali veleniu policajného úradu. Jednotlivé časti mestskej stráže mali svoje politické pozadie: mestská národná stráž, stráž sociálnodemokratickej strany a kresťanskosociálna stráž.¹¹

Na vznik Československej republiky reagovalo nitrianske mestské zastupiteľstvo negatívne, keď prijalo protestné uznesenie s cieľom udržať Nitru v rámci Uhorska. Československá armáda, ktorá nenarážala na väčší odpor, sa začiatkom decembra 1918 priblížila k Nitre. Veliteľ maďarskej armády v meste plukovník K. Deiszler oznámil predstaviteľom mesta stiahnutie jeho posádky do Nových Zámkov. Zástupcovia mesta sa na rokovaniach v Rišňovciach 8. a 9. decembra dohodli s predstaviteľom čs. armády kapitánom Ing. Bedřichom Neumanom na pokojnom obsadení mesta. Napoludnie 10. decembra 1918 prišiel do Nitry zvláštny vlak s 200 mužmi čs. armády, ktorí pokojnou cestou prevzali v meste brachiálnu moc a zabezpečovali bezpečnosť a poriadok.¹² Od tohto dňa sa v meste etablovala nová stála vojenská posádka. Nitra si tak udržala pozíciu silného vojenského centra z predvojnového obdobia.

Konsolidácia pomerov a etablovanie vojska prebiehali postupne. Bývalé vlastibranecké pluky nahradili jednotky čs. armády. Nitra sa stala sídlom pešieho pluku č. 7 „Tatranského“, kto-

⁸DANGL, V. – SEGEŠ, ref 5, s. 168-213.

⁹Podrobne pozri LIPTÁK, L.: Armáda a mestská spoločnosť na Slovensku v medzivojnovom období. In: Vojenská história, 3, 1999, č. 3, s. 3-19.

¹⁰PEROUTKA, F.: Budování státu I. 1918 – 1919; Praha: Lidové noviny 1991, 3. vydanie, s. 207.

¹¹ZUBÁČKA, I.: Nitra za prvej Československej republiky. Nitra: UKF, 1997, s. 26-27.

¹²Tamže, s. 27-28.

ry vznikol už v máji 1917 na Ukrajine pri meste Berezaň, ako najstaršia slovenská vojenská jednotka čs. zahraničnej armády – čs. légii v Rusku.¹³

V poprevratovom období pôsobila v meste len domáca časť tohto pluku, a aj tá sa neustále doplňovala a reorganizovala, pričom pôsobila len ako náhradný prápor (teleso). Veliteľ čs. vojska hodnotil situáciu po príchode nasledovne: „Z nitrianskeho bývalého 14. honvédskeho pluku nezostalo v Nitre nič, než spustošená špinavá kasáreň a rozhádzaný, rozdrancovaný a z väčšej časti zničený archív.“¹⁴

Na základe evidencie 14. honvédskeho pluku boli začiatkom roku 1919 povolani bývalí príslušníci k „náhradnému práporu čs. streleckého pluku“. Mnohí z povolaných sa nedostavili, a tí, čo prišli, odobrali si vojenský výstroj a odišli späť domov. 25. marca 1919 prišla k tomuto náhradnému telesu 1. stotina (rota) 1. pluku Slovenskej slobody z Ružomberku. Situácia v krajine však naďalej nebola stabilizovaná, o čom svedčí aj vojenská evakuácia Nitry 2. júna 1919. V meste bola ponechaná len posádka 80 spoľahlivejších mužov. Náhradný prápor bol evakuovaný do Hodonína a ďalej dopĺňaný mužstvom zo Slovenska, ale národnostne celkom nespoľahlivým, alebo aspoň nevedomým.¹⁵

V auguste 1919 sa na území Slovenska uskutočnilo mimoriadne sčítanie obyvateľstva. Sčítací komisári zaznamenávali aj všetko prítomné obyvateľstvo v Nitre. Analýza zachovaných sčítacích operátov z roku 1919¹⁶ nám preto umožňuje bližší pohľad nielen na civilné, ale i vojenské obyvateľstvo mesta. Podľa výsledkov sčítania obyvateľov v roku 1919 mala Nitra 16 642 obyvateľov, z ktorých bolo 15 810 civilistov a 832 vojakov (5 % obyvateľov). Z národnostného hľadiska mesto už krátko po začlenení proklamovalo svoju slovenskosť.¹⁷ Iba necelých 10 rokov po poslednom uhorskom sčítaní (1910) vzrástol počet obyvateľov hlásiacich sa k slovenskej národnosti z predvojnových 37,9 % na 75 %, počet maďarských spoluobčanov naopak poklesol z 52,8 % na 18,9 %. Podobnú tendenciu vidíme aj pri údajoch o nemeckých spoluobčanoch, a to pokles z 10 % na 2,7 %. Úplne novou národnosťou, ktorá nemala pred rokom 1918 v meste zastúpenie, bola česká národnosť tvoriaca 2,9 % civilného obyvateľstva. To, že výkonná moc sa môže spoľahnúť len na lojálnu armádu, si uvedomovala aj čs. vláda. Preto i v slovenskom prostredí, ktoré nebolo jednoznačne naklonené začleneniu Slovenska do ČSR, tak ako to bolo v českých krajinách, si vláda musela zabezpečiť spoľahlivú armádu.¹⁸ Tomu zodpovedalo i národnostné zloženie vojenského telesa umiestneného v roku 1919 v Nitre. Najpočetnejšie zastúpenie v ňom mali vojaci českej národnosti, ktorí tvorili 82,6 % (687), nasledovali vojaci slovenskej národnosti so 17 %-ným podielom (142) a zvyšných 0,4 % predstavovali traja vojaci nemeckej národnosti.

Pozrime sa bližšie na jednotlivé vojenské útvary a zariadenia čs. vojska v nitrianskej posádke a národnostné zastúpenie v nich podľa mimoriadneho sčítania obyvateľov, ktoré sa v Nitre uskutočnilo v druhej polovici augusta roku 1919.

¹³IVIČIČ, V. : 7. „Tatranský“ peší pluk. Nitra : Nákladom vlastným, 1932, s. 10.

¹⁴Tamže, s. 47.

¹⁵Tamže, s. 48.

¹⁶Štátny oblastný archív Nitra (ŠoBA); f. Nitrianska župa, sčítanie obyvateľov 1919, mesto Nitra, šk. 10, 11, 12, 13.

¹⁷Napriek idey o spoločnej československej národnosti, ktorá sa v novom štáte uplatňovala, bolo možné z jednotlivých sčítacích hárkov analyzovať príslušníkov slovenskej a českej národnosti. Títo obyvatelia boli až následne v súhrmných výsledkoch zahrnutí pod spoločnú československú národnosť.

¹⁸Samotný prezident ČSR, Tomáš Garrigue Masaryk, sa v rozhovore pre maďarský denník Déli Hirpal, uverejnenom 11. januára 1919, vyjadril na otázku redaktora – „... Ako môžete zrovnávať právo na sebaurčenie s anexiou Slovenska? Veď sa Slovákov nikto nespýtal, či chcú patriť k českému štátu, a ani do pražského Národného zhromaždenia zástupcov zo Slovenska nevolil ľud. Prečo neuskutočnite plebiscit? ...“ – takto: „... Plebiscit pokladám za dvojsečnú zbraň. Kto agituje vyhrá. Čo sa týka zvlášť Slovenska, tam vôbec nemožno pripustiť hlasovanie, pretože Slovákov tak potlačovali, že nikdy nemali príležitosť politicky myslieť a ani by nevedeli, ako rozhodnúť o svojom osude. Za takýchto okolností treba prijať stanovisko vodcov ľudu.“ (In: Spisy T. G. Masaryka. Kniha III. Cesty demokracie I. Soubor projevů za republiky (1918 – 1920). Praha 1934, s. 71.)

- *Pracovná čata čs. pluku č. 4*: 52 príslušníkov slovenskej národnosti (ďalej len slov. n.) a 1 českej národnosti (ďalej len čes. n.);
- *Stanovisko štátnych žrebčínov č. 1 pre Slovensko v Nitre*: 12 čes. n.; 14 slov. n.;
- *Čs. vojenská polícia*: 30 čes. n.; 6 slov. n.;
- *Čs. osobná roztriedňovacia stanica*: 22 čes. n.; 3 slov. n.;
- *2/28 pracovná stotina*: 57 čes. n.; 4 slov. n.;
- *Čs. vozatajské náhradné oddelenie č. 5*: 71 čes. n.; 20 slov. n.;
- *Čs. stanovisko leteckej eskadry. Správne oddelenie*: 62 čes. n.; 4 slov. n.;
- *Staničné veliteľstvo a železničná polícia*: 17 čes. n.; 4 slov. n.;
- *Posádkové veliteľstvo*: 51 čes. n.; 4 slov. n.;
- *Divízny súd*: 6 čes. n.;
- *Čs. etapný prápor č. 3. 9. stotina 31/100*: 119 čes. n.;
- *1. poľná stotina*: 109 čes. n.; 1 slov. n.;
- *Čs. vlastibranecké doplňovacie okresné veliteľstvo v Nitre*: 8 čes. n.; 1 slov. n.;
- *Čs. oddielová vojenská nemocnica Nitra*: 55 čes. n.; 26 slov. n.; 2 nemeckej n.;
- *Divízny súd 7. čs. divízie*: 6 čes. n.;
- *Čs. stanovisko leteckej eskadry. Zásobovacie oddelenie*: 61 čes. n.; 3 slov. n.; 1 nem. n.;

Vidíme, že okrem pracovnej čaty 4. čs. pluku mali vo všetkých útvaroch a zariadeniach nitrianskej posádky v roku 1919 dominantné zastúpenie vojaci českej národnosti. Napriek celkovo nízkemu počtu slovenských vojakov, mali svoje zastúpenie aj v ďalších dvanástich jednotkách. Výnimku tvorili divízne sudy a 9. stotina etapného práporu č. 3. Príčiny nízkeho zastúpenia vojakov slovenskej národnosti treba hľadať nielen v ich národnej „nevyhranosti“, a z toho plynúcej nespôľahlivosti, ale aj v tom, že „národne uvedomelým“ chýbalo patričné vojenské vzdelanie a skúsenosti.¹⁹

To, že čs. armáda sa v počiatočnom období nachádzala v istom provizóriu, nám potvrdzuje aj improvizované umiestnenie jej jednotiek v meste. Okrem bývalých honvédskejších kasární a štátnych žrebčínov boli dislokované v tábore na Zobore, v priestoroch na *Nádražnej triede*, Palugyaiho ulici č. 6 v Hornom meste, na Baštách v objekte rádu sv. Františka, na Seminárnej ulici pri evanjelickej cirkvi, v budove bývalého Sedriálneho súdu. Napríklad posádkové veliteľstvo bolo umiestnené oproti honvédskejšým kasáňam v Arpádovom mlyne.²⁰

Po úspešnom vojenskom začlenení Slovenska do Československej republiky sa mesto stabilizovalo a počet vojenských jednotiek výrazne vzrástol. Už podľa prvého riadneho celoštátneho sčítania obyvateľov v roku 1921 mala Nitra 19 118 civilných obyvateľov a 1 868 príslušníkov armády. Z celkového počtu vojaci tvorili takmer 9 % obyvateľstva. Nárast bol dôsledkom unifikácie domácej a legionárskej časti pešieho pluku č. 7 „Tatranského“ 22. júla 1920, ale aj umiestnenia leteckého pluku č. 3 „Generála letca M. R. Štefánika“ v tom istom roku.²¹ Príchod legionárskej časti pluku č. 7 nevyvolal v meste väčšiu odozvu, uvítanie obyvateľstva bolo chladné a tiché, čo odrážalo národnostné a kultúrne pomery v meste.²²

Ďalšia reorganizácia armády v priebehu 20. rokov spôsobila, že na prelome rokov 1927/1928 sa letecký pluk č. 3 „Generála letca M.R. Štefánika“ presťahoval z Nitry do Piešťan. V Nitre zostali len letecké dielne a niekoľko letcov.²³ Do roku 1930 tak v meste zostali umiestnené dva pluky, a to peší pluk č. 7 „Tatranský“ a ťažký delostrelecký pluk č. 110.

¹⁹ŠobA Nitra, f. Nitrianska župa, mĕsto Nitra, sčítanie obyvateľov 1919, šk. 10, spis – vojsko.

²⁰Tamže, spis – vojsko obsahuje všetky sčítacie hárky nitrianskej vojenskej posádky rozmiestnenej po celom meste Nitra.

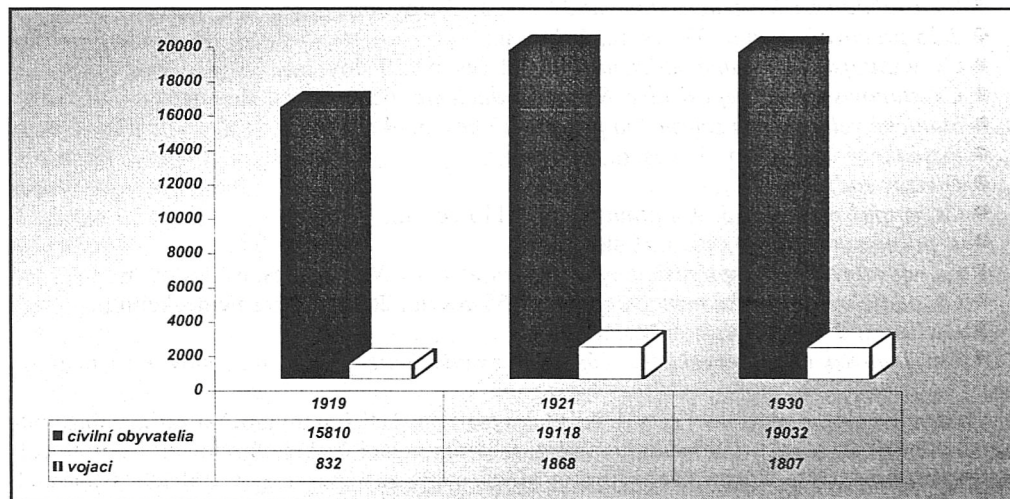
²¹ZEMENE, ref 7, s. 86.

²²IVIČIČ, V.: Tatraci. Dějiny 7. střeleckého Tatranského pluku od jeho založení do návratu do vlasti. Praha : Památník Odboje, 1924, s. 194.

²³ZUBÁČKA, ref 11, s. 22.

Sčítanie obyvateľov v roku 1930 zaznamenalo v meste 19 032 civilistov a 1 807 vojakov.²⁴ Podiel vojakov na celkovom počte obyvateľstva sa oproti roku 1921 nepatrne znížil na 8,7 %.

*Vývoj počtu obyvateľstva a armády v Nitre v rokoch 1919 až 1930.*²⁵

Celková situácia naznačuje, že po prechodnom období v roku 1919 sa faktor vojenských posádok v meste stabilizoval a ustálil na 9 %-nom podiele všetkého obyvateľstva. Vojenská posádka sa výraznou mierou podieľala i na celkovom raste mestskej populácie, veď len v priebehu dvoch rokov vzrástla o takmer 125 %. Do roku 1930 síce zaznamenávame istú stagnáciu v počte vojska, ale pri zohľadnení toho, že sa z mesta odsťahoval letecký pluk, nenastalo výrazné oslabenie vojenského živlu.

Do roku 1930 sa v porovnaní s rokom 1919 výrazne zmenilo národnostné zloženie vojenských posádok. Dominantné pozície českých vojakov z počiatočného obdobia sa v jednotkách oslabili a ustálili sa v oboch plukoch na konštantnom 25 %-nom zastúpení. Avšak výraznejšiu prevahu dosiahli vojaci slovenskej národnosti len v pešom pluku č. 7 „Tatranskom“. Tu ich podiel v roku 1930 predstavoval 61,5 % (606). Okrem spomínanej českej národnosti s 25,5 %-ným podielom (251), sa v tomto pluku tretími v poradí stali vojaci nemeckej národnosti s 11,5 % (114) a zvyšných 1,5 % (15) tvorili vojaci maďarskej národnosti.²⁶ Pri nízkom zastúpení vojakov maďarskej národnosti môžeme predpokladať ich exteritoriálne umiestňovanie do vojenských posádok v českom prostredí, podobne ako to bolo v prípade vojakov nemeckej národnosti z Čiech, Moravy a Sliezska na slovenskom území. Táto skutočnosť sa ešte výraznejšie prejavila v ťažkom delostreleckom pluku č. 110, kde po slovenských vojakoch so 41,8 %-ným zastúpením (304) nasledovali nemeckí vojaci s 32,2% (234), a až za nimi, podobne, ako v pešom pluku s 25,8 %-ným podielom (188), sa nachádzali českí vojaci. Celkové národnostné zloženie ťažkého delostreleckého pluku č. 110 dopĺňal jeden vojak židovskej národnosti.²⁷ Vidíme, že voči predstaviteľom národnostných menšín, ktorých národ-

²⁴Slovenský národný archív Bratislava (SNA), f. Sčítanie obyvateľov 1930, mesto Nitra, šk. 661, 662, 663, 664, 665.

²⁵Zostavené na základe sčítania obyvateľov mesta Nitra z rokov 1919, 1921 a 1930.

²⁶SNA Bratislava, f. Sčítanie obyvateľov 1930, mesto Nitra, šk. 662, spis Masarykove kasárne – Masarykova ul. 38, spis Vojenské baraky u cukrovaru – Štúrova ul. 51; spis Vojenské kasárne – Masarykova ul.

²⁷SNA Bratislava, f. Sčítanie obyvateľov 1930, mesto Nitra, šk. 665, spis Štefánikove kasárne na Zobore.

né štáty boli ponímané ako nepriateľské, a proti ktorým sa ČSR v zahraničnej politike snažila budovať koalície, panovala v čs. armáde nedôvera. Túto skutočnosť môžeme dokumentovať aj na príklade národnostného zloženia dvoch útvarov vojenskej posádky, a to náhradného práporu a poddôstojníckej školy. V náhradnom prápore, do ktorého boli umiestňovaní najmenej spoľahliví príslušníci, mali dominantné zastúpenie slovenskí vojaci tvoriaci takmer 85 % (107). Ďalej sa v ňom nachádzali aj skoro všetci vojaci maďarskej národnosti (z 15 až 13, tvoriaci vyše 10 %). Okrem nich tu boli aj 5 českí a 1 nemecký vojak.²⁸ Za vysokým podielom vojakov slovenskej národnosti treba vidieť tzv. „národnostne nevedomelých alebo vlašných Slovákov“. Aj v poddôstojníckej škole, kde naopak predpokladáme vojakov označených za dôveryhodných a do budúcnosti aspirujúcich na dôstojnícke hodnosti, mali vojaci slovenskej národnosti nadpolovičné 54 %-né zastúpenie (79). Českí vojaci pripravujúci sa v poddôstojníckej škole tvorili takmer 37 % (54), pomerne vysoké zastúpenie predstavovali aj 12 nemeckí vojaci 8,2 %, a jedno miesto patrilo vojakovi maďarskej národnosti. V príprave poddôstojníckych kádrov sa patričná pozornosť venovala predovšetkým zástupcom „štáto- tvorného národu“, čo vyplývalo z potrieb novovznikajúcej armády.

Napriek početnému ústupu vojakov českej národnosti v jednotlivých plukoch, v ktorých si udržali štvrtinové zastúpenie, výsadné postavenie im zostalo v dôstojníckom a poddôstojníckom zbore. Pre lepšiu názornosť to uvádzame v tabuľkovom prehľade.

Národnostné zloženie dôstojníckeho a poddôstojníckeho zboru pešieho pluku č. 7 a ťažkého delostreleckého pluku č. 110 v roku 1930 v Nitre.²⁹

HODNOSŤ	ČES. N.	SLOV. N.	NEM. N.	RUS. N.	SPOLU
<i>plukovník</i>	2	0	0	0	2
<i>podplukovník</i>	2	0	1	1	4
<i>major</i>	3	0	0	0	3
<i>kapitán</i>	27	0	4	1	32
<i>nadporučík</i>	11	2	0	0	13
<i>poručík</i>	2	0	0	0	2
<i>poddôstojníci</i>	31	6	0	1	38
SPOLU	78	8	5	3	94

Prevalu dôstojníkov a poddôstojníkov českej národnosti v nitrianskych posádkach môžeme zdokumentovať na úrovni všetkých hodností. Ich celkový podiel predstavoval takmer 83 %, čo je približne hodnota podielu, ktorý tvorili českí vojaci v Nitre v roku 1919. Zvlášť výrazné zastúpenie možno konštatovať u kapitánskej hodnosti. Účasť slovenských vojakov medzi vyššími dôstojníkmi bola minimálna, reprezentovali ich iba dvaja nadporučíci. Zaujímavým prípadom národnostnej pestrosti bolo zloženie veliteľstva ťažkého delostreleckého pluku č. 110. Veliteľa pluku, českého plukovníka Pavla Swiszawského³⁰, dopĺňovali podplukovník ruskej národnosti Alexander Brimmer³¹ a podplukovník nemeckej národnosti

²⁸SNA Bratislava, f. Sčítanie obyvateľov 1930, mesto Nitra, šk. 662, spis Masarykove kasárne – poddôstojnícka škola, náhradná záloha, Masarykova ul. 38.

²⁹SNA Bratislava, f. Sčítanie obyvateľov 1930, mesto Nitra, šk. 661, 662, 663, 664, 665, spracované podľa sčítacích hárkov vojenských dôstojníkov žijúcich počas sčítania v meste.

³⁰SNA Bratislava, f. Sčítanie obyvateľov 1930, mesto Nitra, šk. 665, spis Krátka ulica.

³¹Tamže.

Vilém Endler.³² O národnostnej nestálosti v období vyhroteného nacionalizmu nás presvedča aj prípad samotného plukovníka P. Swiszawského, ktorý zostal bývať v Nitre aj po jeho penziovaní. Po vytvorení slovenského štátu, sa v roku 1940 prihlásil k nemeckej národnosti³³, čo mu zrejme umožnilo zotrvať v meste. Aj po premiestnení leteckého pluku č. 3 „Generála letca M. R. Štefánika“ z Nitry do Piešťan v roku 1928, zostali v meste bývať 6 dôstojníci z tohto pluku, medzi nimi aj samotný veliteľ podplukovník Ing. K. Bucháček.³⁴

Z celkového pohľadu môžeme konštatovať, že prítomnosť početnej čs. vojenskej posádky tvorila dôležitý faktor národnostného zloženia mesta, keď celkovo prispievala k jeho českoslovakizácii i medzi vyššími spoločenskými vrstvami v podobe takmer jednofarebného českého dôstojníckeho zboru.

Podobne dôležitý kultúrny vplyv na mestskú spoločnosť mohlo mať i náboženské zloženie vojenskej posádky. V roku 1919 mali z pomedzi vojakov najpočetnejšie zastúpenie členovia rímskokatolíckeho vierovyznania. Ich podiel predstavoval 95,7 %, vojaci tak prirodzene splynuli s výrazne kresťanským prostredím mesta, v ktorom medzi civilným obyvateľstvom tvorili katolíci viac ako 74 %.³⁵ Podiel veriacich ostatných cirkví bol minimálny, 16 evanjelikov (1,9 %), 4 židia (0,5 %), 3 kalvíni, 2 gréckokatolíci, 1 evanjelik českobratský, 1 pravoslávny a 9 bez náboženského vyznania (1,1 %).³⁶ Do roku 1930 sa medzi vojakmi výraznejšie spektrila i príslušnosť k náboženskému vyznaniu. Počet katolíkov vo vojenských plukoch poklesol na 83,6 %, ale aj tak si udržali dominantné postavenie. Najvýraznejšie vzrástol počet evanjelikov augsburského vierovyznania a ich podiel dosiahol 6,8 %. Na tomto náraste sa výrazne podpísal zvýšený počet slovenských vojakov i z oblasti stredného Slovenska. Na tretie miesto s podielom 3,9 % sa zaradili vojaci bez náboženského vyznania. V porovnaní s civilným obyvateľstvom, kde bolo len 1,1 % ateistov, to bol výraznejší posun k sekularizovanej spoločnosti. Úplne novou náboženskou skupinou sa stali príslušníci cirkvi československej, ktorí tvorili 3,2 %. Toto náboženstvo našlo výraznejšiu odozvu prevažne medzi vojakmi českej národnosti. Vo vojenských jednotkách slúžilo aj 22 židov (1,3%) a súhrnne vyše percento tvorili kalvíni, evanjelici českobratskí, starokatolíci a metodista.³⁷ V porovnaní s civilným obyvateľstvom,³⁸ bolo obzvlášť nízke zastúpenie vojakov židovského vierovyznania. Je evidentné, že vojaci mali vplyv aj na náboženské zloženie mesta, pretože ich náboženské zloženie nekopirovalo zloženie civilného obyvateľstva.

Pôvod vojakov bol ďaleko pestrejší ako u civilného obyvateľstva Nitry, a tým sa zvyšovala aj ich kultúrna pestrosť. Je pochopiteľné, že medzi vojakmi sa nachádzalo až 99,9 % nedomáceho obyvateľstva mesta, v porovnaní s nimi u civilného obyvateľstva v roku 1919 možno sledovať 53,8 % prisťahovalcov a 46,2 % pôvodného, tzv. autochtónneho obyvateľstva. V roku 1930 sa mierne zvýšil podiel prisťahovalcov na 58,5 %, čím poklesol podiel autochtónnych obyvateľov na 41,5 %³⁹. V prípade dôstojníckeho zboru bol teritoriálny pôvod najpočetnejšej

³²SNA Bratislava, f. Sčítanie obyvateľov 1930, mesto Nitra šk. 665, spis Pánska dolina.

³³SNA Bratislava, f. Sčítanie obyvateľov 1940, mesto Nitra, šk. 1015, spis Martinská dolina.

³⁴SNA Bratislava, f. Sčítanie obyvateľov 1930, mesto Nitra, šk. 665, spis Martinská dolina.

³⁵Celkové náboženské zloženie Nitry v roku 1919 podľa sčítania obyvateľstva tvorilo 74,2 % rímskokatolíkov, 23,8 % židov, 1,2 % evanjelikov, 0,53 % kalvínov, 0,11 % gréckokatolíkov, 0,08 % pravoslávnych, 0,03 % starokatolíkov, 0,04 % ateistov.

³⁶Soba Nitra, f. Nitianska župa, mesto Nitra, f. Sčítanie obyvateľov 1919, šk. 10, spis – vojsko.

³⁷SNA Bratislava, f. Sčítanie obyvateľov 1930, mesto Nitra, šk. 662, spisy Masarykove kasárne – Masarykova ul., vojenské baraky – Štúrova ul., Vojenské kasárne – Masarykova ul. šk. 665, spis Štefánikove kasárne – Zobor.

³⁸Náboženské zloženie obyvateľov Nitry v roku 1930 podľa sčítania obyvateľstva tvorilo 75,3 % rímskokatolíkov, 19,8 % židov, 1,8 % evanjelikov – luteránov, 1,1 % ateistov, 0,8 % československej cirkvi, 0,5 % kalvínov, 0,3 % pravoslávnych, 0,3 % evanjelikov českobratských, 0,1 % gréckokatolíkov, 0,02 % starokatolíkov, 0,01 % babtistov.

³⁹ZETOCHA, M.: Historicko-demografický vývoj obyvateľov Nitry v rokoch 1919 až 1930. Diplom. práca, FF UKF, Nitra 2002, s. 105.

skupiny českých dôstojníkov výrazne v prospech tých, čo pochádzali z Čiech – až 75 %, z Moravy pochádzala iba štvrtina.

S príchodom početných vojenských jednotiek vyplávali na povrch aj problémy s vhodným ubytovaním. Improvizované riešenie z roku 1919 sa podarilo vyriešiť do roku 1930 len čiastočne. Ťažký delostrelecký pluk č. 110 bol celý umiestnený v nových Štefánikových kasárňach na Dolnom Zobore. Bývalé honvédske kasárne v meste boli premenované na Masarykove a bola v nich umiestnená 2. rota pešieho pluku č. 7, pomocná rota, náhradná rota, náhradná záloha a poddôstojnícka škola. Ostatné roty pešieho pluku, 1., 3. a 4. rota boli ešte stále na Štúrovej ulici vo vojenských barakoch pri Cukrovare.⁴⁰

Pomerne uspokojivo sa podarilo do roku 1930 vyriešiť bytovú otázku dôstojníkov a poddôstojníkov. Prispelo k tomu i vybudovanie špeciálneho obytného domu na Krátkej ulici určeného pre potreby vojakov (32 bytov). Pomerne hustá sieť vojenských bytov sa nachádzala aj v blízkosti zoborských kasární na Panskej ulici (15 bytov)⁴¹. Zo 177 vojakov v dôstojníckej alebo poddôstojníckej hodnosti, bývajúcich v roku 1930 v Nitre, bývalo 142 (80 %) v samostatných bytoch, 35 (20 %) v podnájme a 2 v hoteli. Ubytovanie v podnájme v prevažnej miere využívali slobodní dôstojníci, avšak v 9 prípadoch bývali v podnájme aj ženatí vojaci, no bez svojich manželiek. Je pravdepodobné, že v kruhoch dôstojníkov nebolo štandardom, aby brali manželky do podnájmu, tie prichádzali za nimi až v tej chvíli, keď manželia získali samostatný byt. Z celkového počtu 122 ženatých dôstojníkov a poddôstojníkov, naliehavo potrebovali získať byt 9 (7,4 %). Z 53 slobodných dôstojníkov a poddôstojníkov 26 (49 %) bývalo v podnájme, a ostatných 27 (51 %) v samostatných bytoch. Samostatne bývali aj dvaja rozvedení dôstojníci. V niektorých prípadoch sledujeme, že vojaci obývali svoje byty spolu so širšou rodinou. Zhodne v troch prípadoch to bola matka a rovnako v troch svokra. Dvaja ženatí vojaci bývali spolu so svojimi bratmi, ktorí mali už tiež založené rodiny. V jednom prípade bola členom rodiny slobodná sestra, švagriná, neter a strýko.⁴²

Súčasťou rodín ženatých vojakov boli aj deti. Avšak najpočetnejšie zastúpenie mali bezdetné rodiny (44). Celkovo medzi nitrianskymi vojenskými dôstojníkmi prevažovali malé rodiny s malým počtom detí. Až 40 rodín malo iba 1 dieťa, 26 rodín 2 deti. Za väčšie rodiny môžeme považovať len 11 rodín s 3 deťmi a 1 rodinu so 4 deťmi. Vyšší počet potomstva v rodinách dôstojníkov a poddôstojníkov nebol v Nitre v roku 1930 zaznamenaný.⁴³

Zaujímavé je sledovať nielen bezprostredný prínos vojakov pre mesto, ale aj vplyv ich manželiek. Z hľadiska ich zapojenia do ekonomiky mesta prekvapuje takmer nulová ekonomická aktivita. Zo 105 manželiek dôstojníkov žijúcich v meste bolo 101 v domácnosti a len 4 boli ekonomicky aktívne, keď 3 pracovali ako poštové úradníčky a 1 bola zamestnaná v školstve ako učiteľka. Napriek celkovo nízkej ekonomickej aktivite žien v 30. rokoch 20. storočia, keď v Nitre bolo ekonomicky činných len 24,1 % žien (mužov až 58,2 %)⁴⁴, ekonomicky aktívnych manželiek vojakov bolo iba necelé 4 %. Tieto údaje nám veľa naznačujú o problematickom pracovnom trhu, na ktorom sa manželky dôstojníkov v dôsledku častého premiestňovania svojich manželov, profesionálnych vojakov, i napriek svojmu vzdelaniu nedokázali dostatočne uplatniť. V tomto smere však treba vnímať predovšetkým i to, že vojaci boli celoročnými poberateľmi pravidelného platu, a preto potre-

⁴⁰SNA Bratislava, f. Sčítanie obyvateľov 1930, mesto Nitra, šk. 662, spisy Masarykove kasárne – Masarykova ul., Vojenské baraky – Štúrova ul., Vojenské kasárne – Masarykova ul., šk. 665, spis Štefánikove kasárne – Zobor.

⁴¹SNA Bratislava, f. Sčítanie obyvateľov 1930, mesto Nitra, šk. 665, spisy Krátka ulica, Pánska dolina.

⁴²SNA Bratislava, f. Sčítanie obyvateľov 1930, mesto Nitra, šk. 661, 662, 663, 664, 665, spracované podľa sčítacích hárkov vojenských dôstojníkov žijúcich počas sčítania v meste.

⁴³Tamže.

⁴⁴ZETOCHA, ref 39, s. 90.

ba manželkinho príjmu nemusela byť natoľko naliehavá, ako u tých obyvateľov, ktorí mali nepravidelnú mzdu.⁴⁵

Práve pravidelný príjem robil z dôstojníckeho a poddôstojníckeho zboru zaujímavých spotrebiteľov, čo ocenili predovšetkým početne zastúpení obchodníci. Omnoho väčší význam však malo stravovanie vojenských posádok, ktoré mali predpísané stravné dávky prevyšujúce bežnú spotrebu civilného obyvateľstva. V medzivojnovom období mal vojak čs. armády nárok na celodennú stravnú dávku v hodnote 5,6 Kč. Okrem raňajok to bol mäsitý obed z 200 g mäsa a dvakrát do týždňa aj mäsitá večera, k tomu mal nárok na denný prídel chleba o hmotnosti 700 g.⁴⁶

Pri takýchto normách v roku 1919 a približne 800-člennej vojenskej posádke sa jej ročná spotreba vyšplhala iba pri základných potravinách na 204,4 ton chleba a 75 ton mäsa. V peňažnom vyjadrení investovala čs. armáda iba na stravovanie nitrianskej posádky v roku 1919 1,635 mil. Kč. Na porovnanie majetok mesta Nitra v poprevratovom období predstavoval asi 7,5 mil.⁴⁷ Keďže potraviny si armáda zaobstarávala na lokálnej úrovni, bol to dôležitý zdroj príjmov pre miestne obyvateľstvo. Po stabilizácii posádok, keď sa počet vojakov pohyboval okolo 1 800, sa zvýšili aj celkové výdavky armády. Spotreba chleba stúpila na 460 ton a mäsa na 167,4 ton, čo vo finančnom prepočte znamenalo 3,679 mil. Kč. K týmto výdavkom treba prirátat' aj ďalší proviantný materiál, ktorý si armáda zaobstarávala na lokálnej úrovni.⁴⁸

Vojenská posádka mala okrem svojho ekonomického a kultúrneho vplyvu na mesto ešte jeden dôležitý spoločenský význam. Z demografického hľadiska išlo o špecifickú skupinu obyvateľstva, ktorú tvorili výlučne príslušníci mužského pohlavia v produktívnom veku. V prípade Nitry, ktorej populácia civilného obyvateľstva vykazovala v medzivojnovom období zvýšenú feminitu (t. j. vyššie početné zastúpenie žien), vojenská posádka kompenzovala túto biologickú nerovnováhu. Krátko po vojne dosiahol podiel žien v nitrianskej spoločnosti 54 %-né zastúpenie, do roku 1930 sa táto nerovnováha čiastočne zmenšila, keď ženy tvorili 52,4 % a muži 47,6 % obyvateľov.⁴⁹ Druhým biologickým faktorom vojenskej posádky bolo výrazné omladenie mestskej populácie, keď vojenské jednotky, s výnimkou dôstojníckeho a poddôstojníckeho zboru, tvorili muži v priemernom veku 21 – 23 rokov. Aj keď podliehali špecifickému vojenskému poriadku, mali možnosť aspoň čiastočne prichádzať do styku s civilným obyvateľstvom. Práve tieto obmedzené kontakty dávali možnosť vzniku partnerských vzťahov a následne i neskorších manželstiev z radov vojakov a civilného obyvateľstva. V prípade národnostne zmiešaného prostredia sa táto možnosť javí ako jeden z účinných a zároveň nepriamych prostriedkov ovplyvňujúcich multinacionálne zloženie mesta v prospech štátotvorného národa.

ZÁVER

Vytvorenie stálych vojenských posádok a ich usídlenie v mestskom prostredí malo d'alekohľad dopady na obyvateľov týchto miest. Československá armáda v tomto smere nadviazala v prípade Nitry na tradície vlastibraneckej posádky. Jej vplyv sa prejavil v mocenskej úlohe, zastupujúcej v poprevratovom období záujmy čs. vlády, ktorý zároveň utlmil nejednoznačný postoj časti obyvateľstva mesta k štátoprávnemu usporiadaniu Slovenska. Tomuto faktoru zod-

⁴⁵Jedná sa predovšetkým o sezónne pracujúcich poľnohospodárskych robotníkov a pracujúcich v potravinárskom priemysle, ktorí boli v Nitre početne zastúpení.

⁴⁶Vojsko v republike Československé. Praha 1933, LIPTÁK, ref 9.

⁴⁷ZUBÁČKA, ref 11, s. 20.

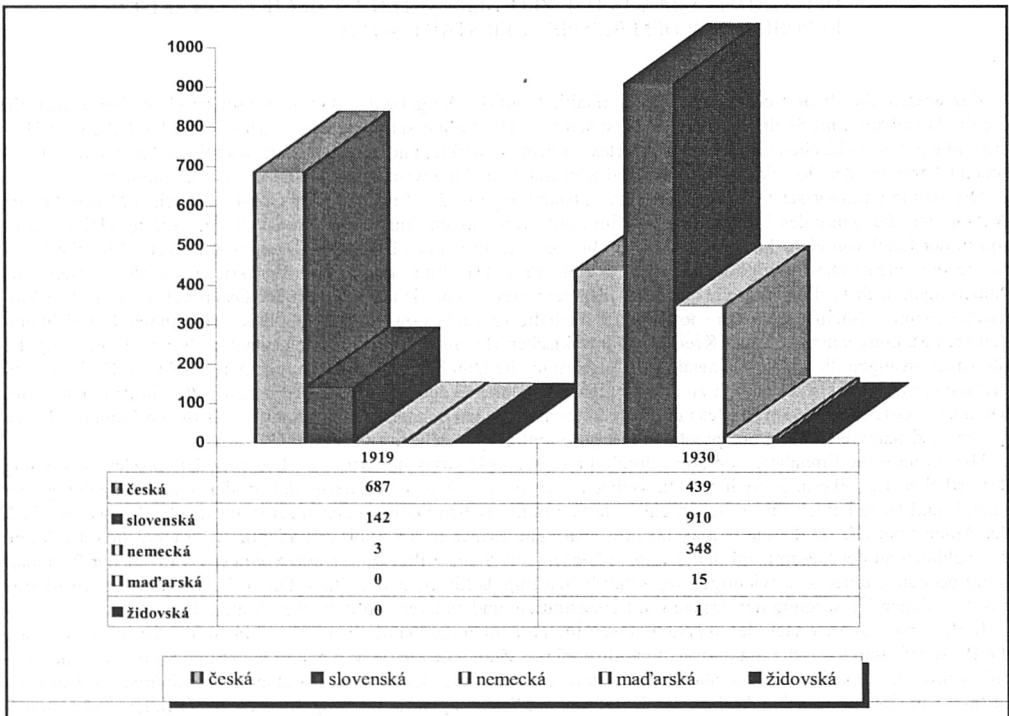
⁴⁸LIPTÁK, ref 9, s. 4.

⁴⁹ZETOCHA, ref 39, s. 20.

povedalo i národnostné zloženie vojenských posádok v počiatocnom období, v ktorých dominovali vojaci českej národnosti. Po stabilizácii pomerov došlo k vyrovnanejšiemu zastúpeniu príslušníkov viacerých národností, keď českí vojaci si v posádke udržiavali štvrtinové zastúpenie, väčšinu tvorili vojaci slovenskej národnosti, zvyšok bol dopĺňovaný nemeckými vojakmi z českých oblastí. Podobne predpokladáme výraznejšie zastúpenie vojakov maďarskej národnosti v posádkach umiestnených v Českom alebo čisto slovenskom prostredí. U vyšších hodností mali naďalej prevahu dôstojníci českej národnosti. V tomto smere pôsobila armáda ako dôležitý nacionálny faktor v mnohonárodnostnom prostredí. Vojenské posádky svojou prítomnosťou prispievali aj k náboženskej pestrosti mestskej spoločnosti. Z ekonomického hľadiska znamenala stála vojenská posádka dôležitý zdroj príjmov pre obchodníkov a hostinských, podmieňovala novú urbanizáciu mesta, a to jednak stavbou kasární, ale i obytných domov pre príslušníkov dôstojníckeho a poddôstojníckeho zboru. V rodinách dôstojníkov, ktoré boli početne malé, mali manželky z hľadiska ekonomickej aktivity značne pasívnu úlohu. Z demografického hľadiska prispievala armáda k omladeniu mestskej populácie a vyrovnávala nerovnomerné zastúpenie oboch pohlaví, čo pozitívne prispievalo k možnosti uzatvárať manželstvá vojakov s civilistami.

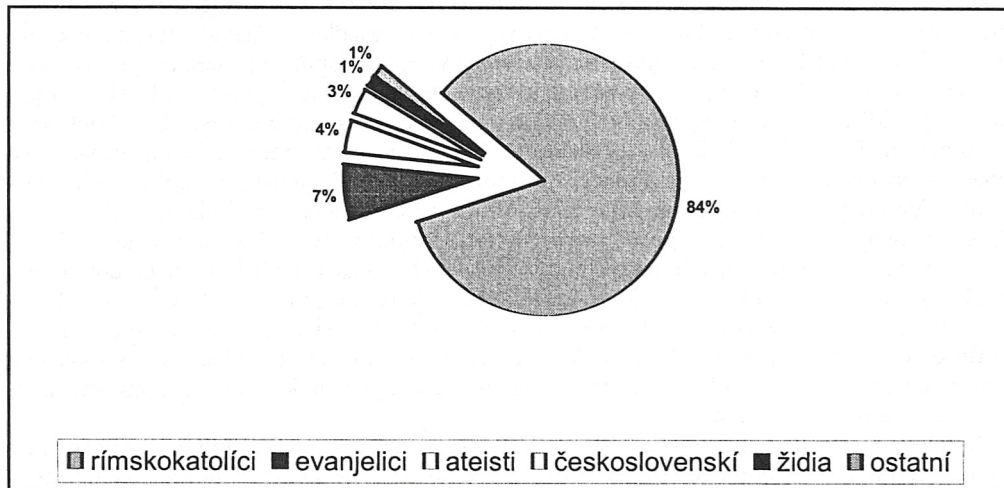
Ako vidno, sčítacie listy zo sčítaní obyvateľstva sa ukázali ako veľmi dobre využiteľný historický prameň, ktorý pomocou štatistických metód poodhaluje štrukturálne ukazovatele obyvateľstva: z ekonomickej, kultúrnej i spoločenskej oblasti. Tie možno aplikovať nielen na civilné obyvateľstvo, ale aj vojakov.

Národnostné zloženie vojenských posádok v Nitre v rokoch 1919 a 1930.⁵⁰

⁵⁰Zostavené na základe sčítacích hárkov zo sčítania obyvateľov mesta Nitra z rokov 1919 a 1930.

Náboženské zloženie vojenskej posádky v Nitre v roku 1930.⁵¹

M. ZETOCHA: STÄNDIGE MILITÄRISCHE GARNISON ALS WICHTIGER FAKTOR
DES STADTMILIEUS IN DER ZEIT DER ERSTEN TSCHECHOSLOWAKISCHEN
REPUBLIK AUF DEM BEISPIEL DER STADT NITRA

Der wissenschaftliche Beitrag richtet sich inhaltlich auf die Aufgabe der ständigen militärischen Garnisonen, für die die Dislokation im Stadtmilieu charakteristisch war. Die militärische Garnison verhalf in vielen Fällen zur Herausbildung des städtischen Charakters des Ortes, in dem sie wirkte, und wurde so zum wichtigen Attribut des städtischen Charakters der slowakischen Städte und Kleinstädte in der Zwischenkriegszeit des 20. Jahrhunderts.

Die ständige militärische Garnison in Nitra entstand noch in der Zeit der Österreich-Ungarischen Monarchie am Anfang der 70er Jahre des 19. Jahrhunderts. Im Laufe von einigen Jahrzehnten wuchs die am Anfang kleine Garnison in der Kraft von einer Landsturmabteilung bis zum Ausbruch des Ersten Weltkrieges auf zwei zahlreiche Regimenter der ungarischen königlichen Armee (Landsturm). Das Ende des Ersten Weltkrieges brachte wesentliche Änderungen auch in die politische Ordnung Mitteleuropas, wo an den Trümmern der Österreich-Ungarischen Monarchie mehrere Nachfolgestaaten – unter denen auch die Tschechoslowakische Republik – entstanden. Die nicht eindeutigen Stellungnahmen einiger Kreise der slowakischen Bevölkerung auf die neue staatsrechtliche Einreihung der Slowakei zwangen die tschechoslowakische Regierung, die Durchsetzung ihrer souveränen Macht mit Hilfe von zuverlässigen militärischen Truppen zu sichern. Für konsolidierte und zuverlässige Truppen galten in den ersten Monaten der Existenz des neuen Staates nur die in den tschechischen Ländern entstandenen militärischen Truppen, dessen nationale Zusammensetzung entsprechend fast ganz einfarbig – tschechisch war.

Die militärische Einnahme von Nitra durch die tschechoslowakische Armee verlief trotz der spröden Begrüßung der örtlichen Bevölkerung friedlich. Die tschechoslowakische Armee etablierte sich in der neuen Umgebung sehr schnell und Nitra behielt ihre Position eines starken militärischen Garnisonenzentrums aus der Vorkriegszeit. Nach der Anfangsperiode, in der sich die tschechoslowakische Armee in der Stadt erst adaptierte, erhöhte sich der Anteil der Soldaten an der Gesamtzahl der Stadtbevölkerung aus 5 auf 9 Prozent. (1 800 Soldaten). Ein solcher Personalstand bedeutete einen sehr wichtigen wirtschaftlichen Impuls für die ganze Stadt. Die örtlichen Händler profitierten aus der lokalen Versorgung der Armee mit Lebensmitteln und anderem militärischen Material.

In den ersten Jahren nach der Wende überschritten die alleinigen jährlichen Investitionen der Armee in der Stadt die Barschaft, durch die die Stadtverwaltung disponierte. Zum anderen nicht weniger wichtigen wirtschaftlichen Impuls wurde die Entwicklung der Stadturnbanisation, die durch die Bedürfnisse der ständigen militärischen Garnison bedingt war. Es ging um den Aufbau von Kasernen und Wohnungen für die Angehörigen des Offizier- und Unteroffizierkorps. Am Anfang der 30er Jahren des 20. Jahrhunderts, nach der inneren Konsolidierung des Staates, änderte

⁵¹Zostavené na základe sčítacích hárkov zo sčítania obyvateľov mesta Nitra z roku 1930.

sich auch die nationale Zusammensetzung der militärischen Garnisonen ganz bezeichnend, wobei das Übergewicht schon die Soldaten slowakischer Nationalität gewannen. Die Soldaten tschechischer Nationalität (Militärpräsenzdienst) behielten einen Anteil von 25 Prozent, doch eine fast bevorrechtete Stellung hatten sie auch weiterhin in der Standesgruppe von Offizieren. Relativ bedeutend war auch der Anteil von Soldaten deutscher Nationalität, die aus den sudetendeutschen Gebieten Böhmens und Mährens stammten. Sehr niedrig war im Gegenteil in der nitrauer Garnison der Anteil von Soldaten ungarischer Nationalität, und das auch im Vergleich damit, daß im Rahmen der national gemischten Bevölkerung von Nitra die ungarische Volksgruppe eine relativ starke Vertretung hatte. Es ist doch nötig in Betracht zu ziehen, daß bei der Ergänzung der militärischen Truppen in der ersten Republik das Prinzip der Exterritorialität zur Geltung gebracht wurde. Die militärische Garnison schien so als wichtiger nationaler Faktor.

Aus dem kulturell-religiösen Sichtpunkt sicherte die hohe territoriale Mobilität der Soldaten nicht nur eine höhere kulturelle Buntheit im Vergleich zur zivilen Bevölkerung, sondern in vielen Fällen auch eine abweichende Struktur des Glaubensbekenntnisses der Soldaten. In dieser Richtung ist vor allem der kulturelle Einfluss der tschechischen Soldaten interessant, als auch das größere Ausmaß ihrer Sekularisierung und höhere Zuneigung zum Protestantismus. Das korrespondierte nicht ganz mit der dominanten katholischen Stadtbevölkerung von Nitra. Sehr überraschend ist auch die niedrige Vertretung der Soldaten jüdischen Bekenntnisses, die ihrem Anteil in der Zivilsphäre nicht entsprach.

Die militärische Garnison zeigte sich als wichtiger Faktor des städtischen Milieus im Bereich der demographischen Zeiger. Sieglich die ungleiche Vertretung der Geschlechter im städtischen Milieu ab, das durch einen höheren Anteil der Frauen charakteristisch war, und insgesamt trug zur Verjüngung der städtischen Population zu.